

EESTIMAALASE MORAAL NING SELLE SEOSSED TEMA RELIGIOOSSETE HOIAKUTEGA

7

Annika Laats

Artikli esmane eesmärk on anda sotsioloogilise uuringu „Elust, usust ja usuelust 2010” (EUU 2010)¹ tulemuste põhjal ülevaade eestimaalase moraalihoiakutest. Käsitledes sotsioloogilise uurimuse tulemusi teoloogina, pean sellisest ülevaatest olulisemakski püüet mõtestada neid tulemusi süstemaatilise ja praktilise teoloogia vaatevinklist.² See on artikli teine eesmärk, mida püüan täita, vastates küsimustele: (1) kas ja kuidas väljenduvad inimeste väidetavad religioossed hoiakud moraaliootsustes; (2) mille või kelle ees tuntakse ennast vastutavana, (3) mis on see, mis inimestele viimselt korda läheb?

Algselt pakkusid kogumiku koostajad artikli pealkirjaks „Eestimaalaste arusaam kristlikest moraalireeglitest”, kuid minu palvele vastu tulles muudeti see ära. Olen nimelt veendunud, et pole olemas ühtseid, n-ö puust ja punaselt kirja pandud, ajas muutumatuid kristlikke moraalireegleid – mingit mišna-taolist eeskirjade kogumit – ehk siis skaalat, mille alusel mõõta üksikainimest või rahvast ja määrata adekvaatse täpsusega kindlaks tema kristlikkus. On üks reegel – „Armasta Jumalat üle kõige ja ligimest nagu iseennast” –, aga selle täitmise või rikkumise väljaselgitamine on tunduvalt keerukam, kui kvantitatiivne sotsioloogiline uuring võimaldab. Sellepärast piirdungi artikli esimeses pooles ülevaatega eestimaalaste moraalihoiakutest, seejärel aga võtan luubi alla nende hoiakute võimalikud seosed inimeste religioossusega. Artikkel lõppeb mõningate kristliku kuulutuse ja misjoni valupunktide esiletoomise ning võimalike järeldustega praktilise kuulutustöö jaoks.

166

I. Eestimaalaste moraalihoiakud

Üsna põhjalik moraalihoiakute puudutavate küsimuste kogum on küsitluse „Elust, usust ja usuelust” esimeses pooles, kus respondendid annavad hinnangu 14 nähtuse või tegevuse lubatavuse kohta (Tabel I). Seejärel seatakse nende ette kümnekond valikvastustega moraaliteemat, näiteks „Millistel juhtumitel võiksid abieluvälised suhted olla õigustatud?”³

¹ „Elust, usust ja usuelust 2010” (EUU 2010); ankeedi koostas Eesti Kirikute Nõukogu ja uuringu viis läbi Sotsiaal- ja turu-uuringute firma OÜ Saar Poll.

² Uuringu tulemusi praktilise teoloogia vaatevinklist käsitleb ka Kaido Soom käesoleva kogumiku artiklis „Eestimaalase kuvand ristiusust, kirikust ja kristlastest”.

³ EUU 2010, küsimus K8.

Juba uuringu koostajate küsimusepüstitus on mõtlemapanev. Tabelis 1 toodud küsimusteploki sissejuhatav tekst kõlab nõnda: „Nüüd loen teile ette mitmesuguseid tegevusi. Palun öelge igaühe kohta, kuivõrd Teie arvates võiksid need tegevused olla lubatavad või mittelubatavad. Vastamiseks kasutage palun 6–pallilist skaalat, kus 6 tähendab, et antud tegevus võiks kindlasti olla lubatud, ja 1 tähendab, et antud tegevust ei tohiks kindlasti lubada.”⁴ Ei saa üle ega ümber küsimusest, mida tähendab antud kontekstis „lubatud”. Kes või mis on vastaja jaoks lubaja? Kust tuleb üldse luba? Või on iga inimene ise see, kes piirid fikseerib ja loa väljastab? Eutanaasia või kloonimise puhul võib oletada, et võimalikuks lubajaks või keelajaks peetakse seadust. Kuid kes või mis võiks olla keelav instants, kui me räägime näiteks lahutusest, liigjoomisest, suitsetamisest või abielueelsetest seksuaalsuhetest? Neil puhkudel ei mõelda loodetavasti, et abielueelne seksuaalsuhe peaks olema seadusega keelatud ja karistatav? Või tuleks siin mõelda eestikeelsele väljendile, et üks või teine asi on „lubamatu”? Kuidas üks või teine vastaja küsimust interpreteeris, seda me paraku teada ei saa, kuigi teoloogi vaatenurgast oleks see vahest olulisemgi kui konkreetsed hindepunktid.

Samalaadse probleemiga seisame silmitsi teise moraalihoiakuid käsitleva küsimusteploki puhul. Nii päritakse näiteks: „Millistel juhtumitel võiks prostituudi teenuste kasutamine olla õigustatud? [...]”⁵ Inimene õigustab ennast või teisi enamasti ikka kellegi/millegi ees. Taas võime mõelda, kes või mis annab meie sekulaarses ühiskonnas õigustuse. On selleks instantsiks siis südame-tunnistus või miski muu?

1.1. Soopõhine võrdlus

Tabel 1 annab ülevaate erinevustest naiste ja meeste suhtumises loetletud nähtustesse. Kuna küsimusele vastamise skaalal võrdus 1 väitega „kindlasti ei tohiks lubada” ja 6 väitega „kindlasti võiks olla lubatud”, siis mida kõrgem on keskmine, seda enam arvavad vastajad, et antud nähtus võiks olla lubatud. Ülevaatlikkuse huvides ei ole ära toodud neid, kelle puhul märgiti vastuseks „raske öelda”. Tabeli viimane veerg näitab meeste ja naiste suhtumise erinevust. Negatiivse väärtusega arv keskmiste vahes viitab naiste rangemale seisukohale, positiivne seevastu naiste leebemale seisukohale.

Artikkel sisaldab mitmeid tabelleid ja graafikuid. Arvestades asjaolu, et kogumikul on ka lugejaid, kes ei ole harjunud rohkete arvandmetega toime tulema, on ära toodud vaid hädavajalik maht sellelaadset informatsiooni. Tekstis sisaldub kommentaare ka arvandmete kohta, mis ei ole artiklis esitatud. Uuringu „Elust, usust ja usuelust 2010” terviklikud arvandmed on huvilistele kättesaadavad Eesti Kirikute Nõukogu arhiivis.

On üsna ilmne, et mehed on pea kõigi tabelis toodud nähtuste suhtes naistest sallivamad, olgu tegemist siis suitsetamise või kloonimisega. Naised on sallivamad vaid homoseksuaalsuse, samasooliste abielu ja samasooliste

⁴ EUU 2010, küsimus K3.

⁵ EUU 2010, küsimus K10.

		Mees		Naine		Kokku		Keskliste vahe
		Keskmine	N	Keskmine	N	Keskmine	N	
D	Eutanaasia [...]	3,86	440	3,81	502	3,83	943	- 0,05
C	Abielulahutus	4,25	454	4,35	528	4,30	983	- 0,10
A	Altkäemaksu võtmine	1,62	469	1,41	529	1,51	998	- 0,21
M	Samasooliste abielu	1,83	441	2,05	511	1,95	951	+ 0,22
N	Samasooliste adopteerimisõigus	1,70	437	1,93	502	1,83	939	+ 0,23
G	Abielueelsed seksuaalsuhted	4,49	455	4,22	517	4,35	972	- 0,27
E	Inimese kloonimine	1,83	433	1,53	504	1,67	937	- 0,30
H	Truudusetus vabaabielus	2,74	443	2,41	504	2,56	946	- 0,33
F	Abielurikkumine	2,63	446	2,26	517	2,43	963	- 0,37
B	Homoseksualism	1,96	453	2,33	512	2,16	965	+ 0,37
I	Ebaseadusliku kauba müük ja vahendamine	2,11	458	1,71	531	1,89	989	- 0,40
L	Hasartmängud	2,22	464	1,74	529	1,96	993	- 0,48
J	Suitsetamine	3,71	460	3,21	523	3,44	983	- 0,50
K	Alkoholi liigtarbimine	2,40	464	1,89	526	2,13	990	- 0,51

168

Tabel 1

„[...] kuivõrd Teie arvates võiks need tegevused olla lubatavad või mitte-lubatavad. [...]” Keskliste võrdlus tunnuse „sugu” lõikes, ilma vastuseta „raske öelda”; skaala 1–6, kusjuures „6 tähendab, et antud tegevus võiks kindlasti olla lubatud, ja 1 tähendab, et antud tegevust ei tohiks kindlasti lubada”⁶; sorteeritud veeru „Keskliste vahe” järgi, kusjuures sorteerides on väärtusi käsitletud absoluutarvudena.

adopteerimisõiguse suhtes. Tabelist nähtub ka, et naised seisavad tugevamalt selle eest, et lubatud peaks olema abielulahutus.

Keskliste võrdluse puhul jäävad mõningad asjaolud varjule, mida andmete lähem analüüs siiski näitab: olgugi enamikus küsimustes soolised erinevused väikesed või koguni tühised, on naised oma moraalihinnangutes selgepiirilisemad ja nõudlikumad, nende eneseväljendus on kategoorilisem – seal, kus naised ütlevad „kindlasti ei tohiks”, arvavad mehed, et „pigem ei tohiks”, näiteks abielurikkumine, altkäemaksu võtmine, ebaseadusliku kauba müük ja vahendamine, alkoholi liigtarbimine ning suitsetamine.

Valikvastustega küsimuste puhul on kerge sooline erinevus märgatav vastustes küsimusele „Kas Teie arvates tohib inimene teatud tingimustel võtta endalt elu?”⁷ Mehed vastavad sagedamini, et igal inimesel peab olema õigus lõpetada oma elu alati, kui ta arvab selle vajaliku olevat. Naised peavad seda mõeldavaks sagedamini siis, kui olukorrad tunduvad talutamatud.

⁶ EEU 2010, küsimus K3.

⁷ EEU 2010, küsimus K7.

		Kõik	Sugu	
			Mees	Naine
Kas Teie arvates tohib inimene teatud tingimustel võtta endalt elu?	Jah, sest igal inimesel peab olema õigus lõpetada oma elu alati, kui ta arvab selle vajaliku olevat	15,2%	18,4%	12,3%
	Inimesel on õigus võtta endalt elu vaid juhul, kui olukorrad on talumatud	34,0%	31,6%	36,1%
	Inimesel ei tohi olla õigust endalt elu võtta	43,6%	41,7%	45,2%
	Muu	0,7%	0,5%	0,9%
	Raske öelda	6,5%	7,8%	5,4%
Vastajaid kokku	1009	472	537	

Tabel 2

„Kas Teie arvates tohib inimene teatud tingimustel võtta endalt elu?“⁸ Võrdlus tunnuse „sugu“ lõikes; tabel on sorteerimata.

Suur üksmeel valitseb surmanuhtluse osas⁹ – seda peavad teatud kuritegude puhul vajalikuks 62% nii meestest kui naistest. Hämmastab, kui väike osa eestimaalasi – meestest vaid umbes 25% ja naistest 38% – peab lubamatuks prostituudi kasutamist.¹⁰ Tabelist 3 nähtub, et pea 40% meestest ja 35% naistest peab seda põhjendatuks juhul, kui ei olda abielus; pikaajaline eemalolek abikaasast on piisavaks põhjenduseks 28% meestest ja 22% naistest.

169

	Kõik	Sugu	
		Mees	Naine
Kui ei olda abielus	37,4%	40,4%	34,8%
Ei ole kunagi õigustatud	32,1%	25,1%	38,2%
Kui ollakse sunnitud olema pikemat aega abikaasast eemal	24,7%	27,5%	22,1%
Ei ole õigustatud, sest eksisteerib suguhaiguste oht	21,4%	22,5%	20,4%
Raske öelda	4,7%	5,1%	4,4%
Muu	2,3%	2,8%	1,8%
Kui abikaasaga/elukaaslasega ollakse tülis	2,2%	3,2%	1,3%
Vastajaid kokku	1009	472	537

Tabel 3

„Millistel juhtumitel võiks prostituudi teenuste kasutamine olla õigustatud?“¹¹ Võrdlus tunnuse „sugu“ lõikes; sorteeritud veeru „Kõik“ järgi; kuna iga vastaja võis anda mitu vastust, siis võib protsentide summa olla 100-st suurem.

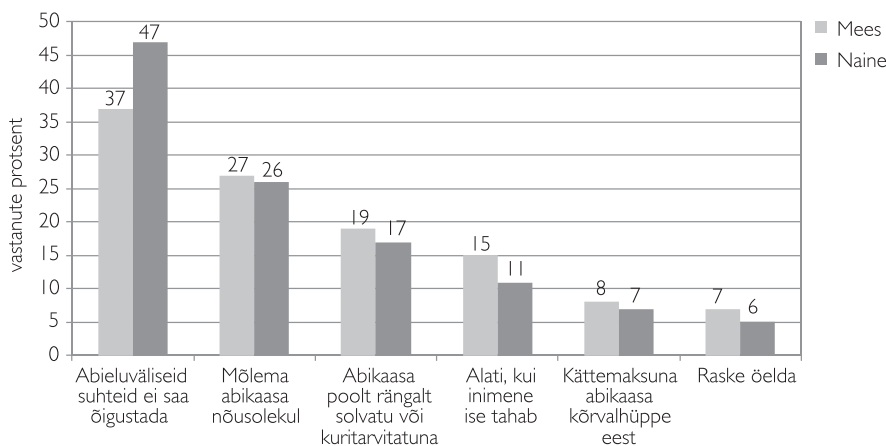
⁸ EEU 2010, küsimus K7.

⁹ EEU 2010, küsimus K13 küsis: „Kas teie arvates on teatud kuritegude või olukordade puhul õigustatud surmanuhtluse rakendumine.“

¹⁰ EEU 2010, küsimus K10.

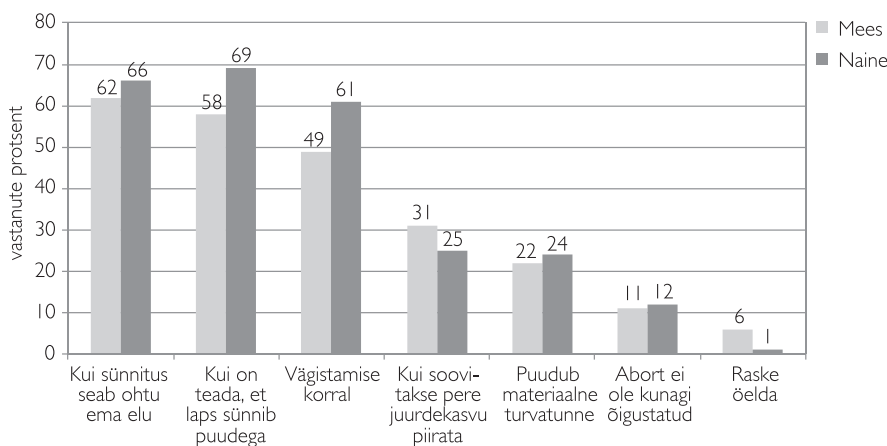
¹¹ EEU 2010, küsimus K10.

Üsna oodatavalt taunivad naised oluliselt enam abieluväliseid suhteid; siiski leiab umbes veerand nii naistest kui meestest, et need suhted on mõeldavad mõlema abikaasa nõusolekul.

Joonis 1
„Millistel juhtumitel võiksid abieluvälised suhted olla õigustatud?”¹²; Kõik vastajad (N = 1009; mehi 472, nait 537); iga vastaja võis anda mitu vastust.

170

Joonis 2
„Järgnev küsimus puudutab aborti tegemist. Valige järgnevatest väidetest välja Teie arvamusena kõige enam kokkulangevad variandid. [...] aborti võib teha...”¹³ Kõik vastajad (N = 1009); kuna iga vastaja võis anda mitu vastust, siis võib protsentide summa olla 100-st suurem.

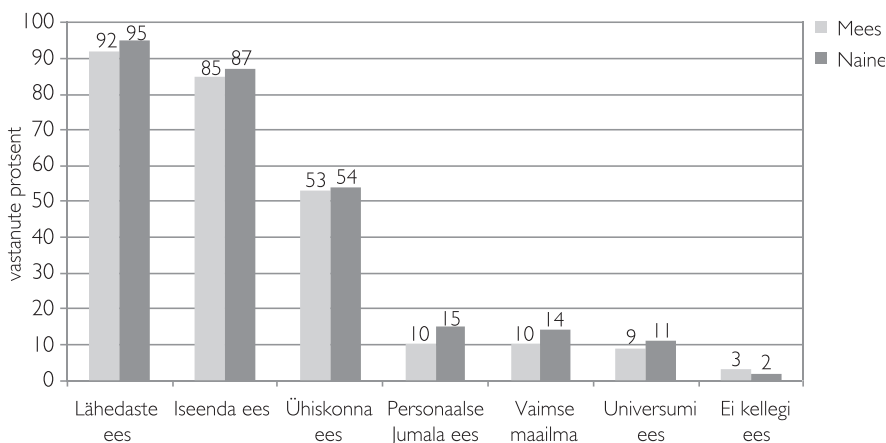
¹² EUU 2010, küsimus K8.

¹³ EUU 2010, küsimus K12.

Aborti täielikult taunivate meeste ja naiste osakaal on pea võrdne. Samas peavad mehed ema tervise ohustatust ja vägistamist aborti tegemise argumendiks harvem kui naised. Naistest sagedamini põhjendavad mehed aborti vajalikkust sooviga pere juurdekasvu piirata.

Nagu näha, tuleb iseäranis suur erinevus esile suhtumises aborti olukorras, kus on teada, et ilmale tuleb puudega laps: sel juhul peab aborti põhjendatuks 69% naistest ja 58% meestest. Sooline erinevus on tõenäoliselt märk sellest, kui oluline on naistele turvatunne ning kui suur on hirm seda kaotada. Toetudes puudega last kasvatavate perede kogemusele, võib öelda, et kui miski on Eestis suur risk, siis on see puudega lapse kasvatamine, mis isoleerib lapsevanema – ennekõike aga ema – nii sotsiaalsest keskkonnast kui tööturult ja püsib igakülgset pere toimetulekut.

Küsimusele, kelle ees tuntakse end oma elus kohustusi omavat,¹⁴ on mehed ja naised vastanud üllatavalt sarnaselt. Joonisel 3 on näha, et naised tunnevad küll pisut rohkem kohustusi absoluutselt kõige ees, ent mis puudutab kohustusi iseenese, lähedaste ja ühiskonna ees, siis on erinevused minimaalsed.

Joonis 3

„[...] kelle ees Te tunnete end oma elus kohustusi omavat?”¹⁵ Kõik vastajad (N = 1009); kuna iga vastaja võis anda mitu vastust, siis võib protsentide summa olla 100-st suurem.

Joonis 3 näitab ilmekalt, kui vähe on neid, kes tunnevad kohustusi mingi kõrgema horisoni ees. Naiste osakaal on nende seas õige pisut suurem. Erinevus on märgatav eriti nende osas, kes tunnevad kohustusi personaalse Jumala ees (mehed 10%, naised 15%) ja vaimse maailma ees (mehed 10%, naised 14%); nende seas, kes tunnetavad vastutust universumi ees, on sooline erinevus vaevumärgatav (mehed 9%, naised 11%).

¹⁴ EEU 2010, küsimus K17.

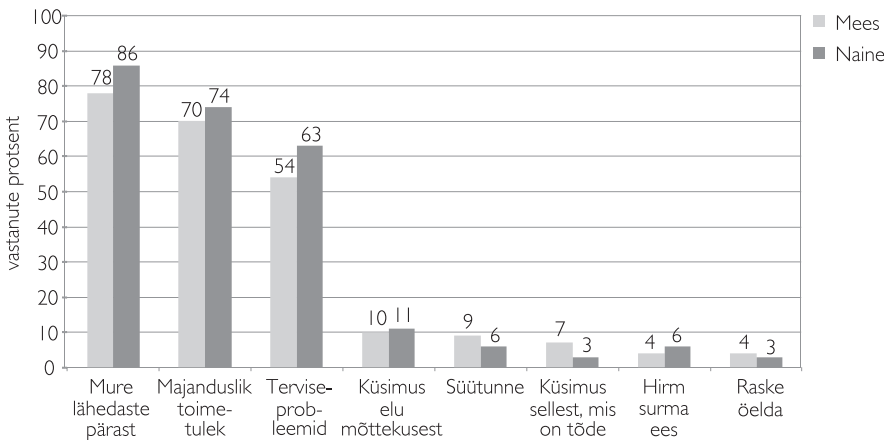
¹⁵ EEU 2010, küsimus K17.

Ankeedis küsiti respondentidelt, kes ütlesid ennast omavat kohustusi millegi/kellegi ees, kas nad arvavad ennast olevat need kohustused täitnud.¹⁶ Huvitav on see, et kohustuste puhul, mis puudutavad iseennast, lähedasi ja isegi ühiskonda, tunnevad naised sagedamini, et on need täielikult täitnud; mehed leiavad, et on oma kohustused „pigem täitnud” või „ei ole täitnud”; iseäranis torkab see erinevus silma kohustuste osas, mida tuntakse lähedaste ees. Olukord on aga vastupidine nende kohustuste puhul, mida tuntakse universumi, vaimse maailma või personaalse Jumala ees. Tugev veerand sedalaadi kohustusi tundvatest meestest leiab, et nad on oma kohustused selle kõrgema horisondi ees täielikult täitnud; naistest leiab seda vaid 19%.

Pisut sügavamale vastajate hingepõhja püütakse heita pilk küsimusega „Mis teeb Teie südame rahutuks?”.¹⁷ Neis vastustes, mis nimetavad rahutust tegevate faktoritena muret pereliikmete, lähedaste ja majandusliku toimetuleku pärast ning ka terviseprobleeme, on ülekaal naiste poolel. Inimese eksistentsi sügavamalt puudutavate küsimuste osas näitab sooline võrdlus aga midagi muud: kui küsimus elu mõttekusest on veel pisut enam oluline naistele, siis süütunne ning küsimus sellest, mis on tõde, muudavad rahutuks pigem meeste südame.

Joonis 4 toob üsna ilmekalt esile, et selle uuringu põhjal teevad eksistentsiaalsed küsimused rahutuks vaid väga väikese osa eestimaalaste südame. Põhjus võib olla ka selles, et sedalaadi küsimuseasetusi teadvustatakse ja tunnistatakse endale tavasituatsioonis harva – kes siis ikka ühe tavalise päeva pärastlõunal küsitlejaga silmitsi tugitoolis istudes näiteks surma pärast rahutust tunneb.

172

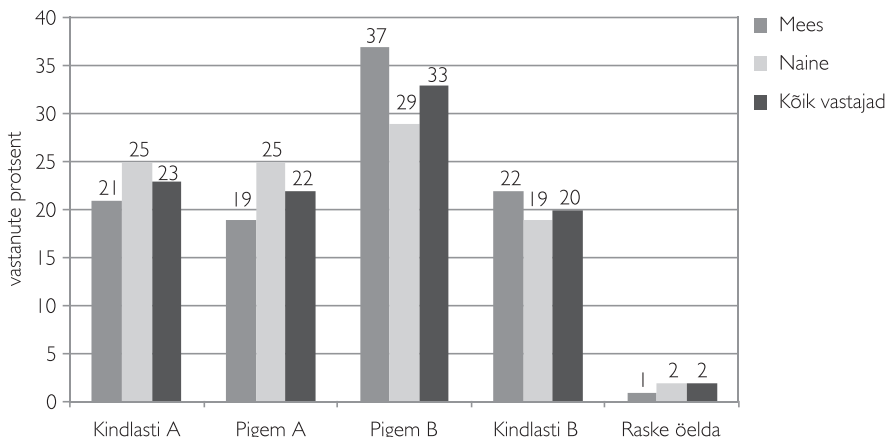
Joonis 4

„Mis teeb Teie südame rahutuks? Märkige kuni kolm olulisemat muret.”¹⁸ Vastasid need, kes tunnevad kellegi/millegi ees kohustusi omavat (N = 977).

¹⁶ EUU 2010, küsimus K18.

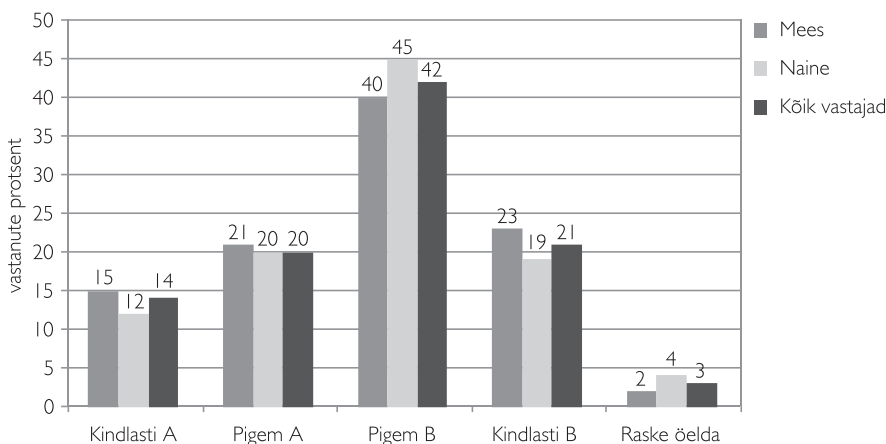
¹⁷ EUU 2010, küsimus K19.

¹⁸ EUU 2010, küsimus K19.

Joonis 5

„[...] kumma väitega te rohkem nõustute? A. Minu jaoks on oluline püüda saada paremaks inimeseks. B. Olen selline nagu olen ja püüan sellisena läbi lüüa.”¹⁹ Kõik vastajad (N = 1009).

Joonis 6

„[...] kumma väitega te rohkem nõustute? A. Elus tuleb juhinduda eelkõige kõrgematest eesmärkidest ja ideaalidest. B. Elus tuleb juhinduda eelkõige enda vajadustest ja soovidest.”²⁰ Kõik vastajad (N = 1009).

Viimased moraaliga puudutavad küsimused kompasid inimeste püüdluste ja ideaalide piire, seades respondentide ette kaks väidet (A ja B) ning pakkudes vastusevariantideks „kindlasti A”, „pigem A”, „pigem B” ja „kindlasti B”.²¹

Vastanute koguhulgast oli neid, kes tahavad saada paremaks inimeseks,

¹⁹ EEU 2010, küsimus K20a.

²⁰ EEU 2010, küsimus K20b.

²¹ EEU 2010, küsimused 20a ja 20b.

45% (kindlasti 23%, pigem 22%). Sooline võrdlus näitab, et naised peavad enese jaoks olulisemaks püüet saada paremaks inimeseks, mehed püüavad elus läbi lüüa pigem nii, nagu nad on.

Joonis 6 näitab, et kõrgemaid sihte ja ideaale peab elus suundaandvateks vaid 34% küsitletutest (kindlasti A ja pigem A), ning kindlalt on sellel positsioonil neistki vaid 14% (kindlasti A). Valdav osa leiab seega, et elus tuleb juhinduda eelkõige või pigem enda vajadustest ja soovidest, ja siinkohal toravad naised oma pragmaatilisuse ja enesekeskisusega enam silma kui mehed.

Huvitav on seegi, et kui mujal eelistavad naised valida väga kindlaid ja selgeid vastuseid ning mehed jäävad vahepealsete vastusevariantide juurde, siis selle küsimuse puhul on lugu vastupidine: meeste seas on pisut rohkem nii neid, kes leiavad, et elus tuleb kindlasti esiplaanile seada kõrgemad eesmärgid ja ideaalid, kui ka neid, kes väidavad, et elus tuleb juhinduda eelkõige enda vajadustest ja soovidest; naised seevastu annavad kõhklevamaid vastuseid.

Siinkohal on huvitav nentida, et need küsitletud, kes tunnistavad, et nad on oma eluga väga rahul,²² peavad oma elus keskmisest palju olulisemaks püüdlust olla kindlasti parem inimene (44%, vrd kõik vastajad 23%). Vaid 12% eluga väga rahul olevatest inimestest leiab, et nad püüavad elus sellisena läbi lüüa, nagu nad parasjagu on (vrd kõik vastajad 22%). Ka on nende seas oluliselt enam kõrgete ideaalide poole püüdlejaid (24%, vrd kõik vastajad 14%). Kehtib ka vastupidine: nende seas, kes ei ole üldse oma eluga rahul, on ülekaalus inimesed, kellel on elus esiplaanil oma huvid, ning väga vähestel neist – vaid 8% – on elus olulised kõrgemad ideaalid või eesmärgid (vrd kõik vastajad 34%).

Veidral kombel on küsitletavate hulgas päris palju – lausa 35% – neid, kelle jaoks on kindlasti oluline saada paremaks inimeseks, ja samal ajal leiavad nad, et elus tuleb juhinduda eelkõige omaenda vajadustest ja soovidest. Nende loosung võiks seega olla: „Tahan kindlasti saada paremaks inimeseks, ning juhindun sealjuures eelkõige omaenda vajadustest ja soovidest.” Neid, kes ütlevad, et nende jaoks on pigem oluline püüe saada paremaks inimeseks, ja kes sealjuures lähtuvad eelkõige omaenda vajadustest, on koguni 46%. Valdav eestimaalase hoiak kipub paraku olema see, et „olen nagu olen, erilisi unistusi ega püüdlusi mul ei ole”.

1.2. Vanusepõhine võrdlus

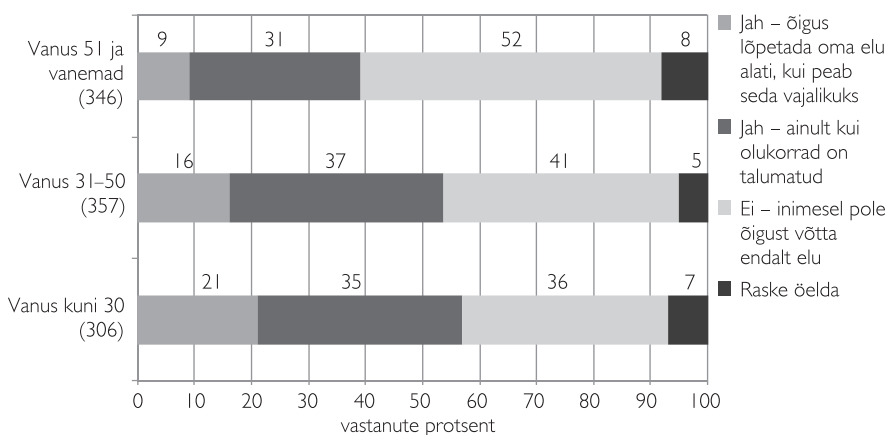
Kuna noortega seonduvat käsitleb ühes käesoleva kogumiku artiklis põhjalikumalt Olga Schihalejev, peatun siinkohal vaid üksikutel ealisi iseärasusi puudutavatel momentidel.

Küsitluse põhjal tuleb nentida, et erilist seadusekuulekust noorte puhul

²² EUU 2010 küsimuses K64 uuriti inimeste rahulolu oma eluga. Oma eluga oli väga rahul 4,1%; küllaltki rahul 55,4%; mitte eriti rahul 34,6%; ei olnud üldse rahul 5,1%. Vastuse „raske öelda” märkis 0,7% vastanutest. Kokku vastas sellele küsimusele 1009 respondenti, sellest mehi 472 ja naisi 537.

täheldada ei saa. Pigem ollakse oma valikutes pragmaatilised: sõidupilet tuleb osta, kuna see on tulusam kui trahvi maksmine,²³ liikluseeskirju tuleb täita, kuna see on ohutum – ning mitte sellepärast, et need ongi täitmiseks mõeldud.²⁴ Seadusekuulekus on suurem keskmisel ning märgatavalt suurem vanemal eagrupil.

Noori silmas pidades teeb murelikuks suhtumine enesetappu: mida noorem inimene, seda sagedamini leiab ta, et igal inimesel peab olema õigus lõpetada oma elu alati, kui ta arvab selle vajaliku olevat – seda arvab noortest tervelt viiendik.²⁵ Eakamad, kes on kogenud oma elus suure tõenäosusega rohkem talumatuid olukordi, leiavad harvem, et inimesel oleks neil puhkudel õigus endalt elu võtta.

Joonis 7
„Kas Teie arvates tohib inimene teatud tingimustel võtta endalt elu? [...]”²⁶ Kõik vastajad (N = 1009); Y-teljel sulgudes vastanute arv vanuselises jaotuses.

Hüppeliselt erinev on suhtumine narkootikumide lubatavusse: ligi veerand noortest ehk 24% lubaks kergemate narkootikumide, nt kanepi, tarvitamist; vanusegrupis 51+ on lubajaid 5%.²⁷ Ebameeldivaks üllatuseks on noorte suhtumine aborti.²⁸ Võiks arvata, et juba õige varajasse kooliikka ulatava seksuaalkasvatuse tulemusel on nende teadmised rasestumisvastastest vahenditest põhjalikud. Ometi peab ligi kolmandik noortest (30%) – keskealistel ja eakatel on see protsent madalam – aborti pereplaneerimise vahendiks: nende meelest tuleks abort kõne alla siis, kui soovitakse pere juurdekasvu piirata.

²³ EEU 2010, küsimus K5.

²⁴ EEU 2010, küsimus K9.

²⁵ EEU 2010, küsimus K7.

²⁶ EEU 2010, küsimus K7.

²⁷ EEU 2010, küsimus K11.

²⁸ EEU 2010, küsimus K12.

Ka majanduslik turvatunne on abordi puhul argumendiks kõige sagedamini noortel – 28%. Samas on ka aborditeemaatika puhul selge, et kõige enam sallivust näitab üles vanusegrupp, keda soovimatu rasestumine kõige vahtumalt puudutab. Rõõmustab, et surmanuhtluse toetajaid on noorte hulgas pisut vähem kui keskealiste ja eakate seas (vastavalt 58%, 61%, 65%), kuid siiski on toetusprotsent märkimisväärselt kõrge. Surmanuhtluse küsimuses on kõige rohkem neid, kes on jäänud vastamisega jänni ning vastuseks on märgitud „raske öelda”: noorte seas oli neid kõigist vastanutest 19%, kesk- ja vanemaalaste seas 17%.²⁹

Märkimisväärne erinevus esineb suhtumises homoseksuaalsusesse: ainult 36% noortest leiab, et seda ei tohiks kindlasti lubada; keskealiste seas on seda meelt 52% vastanuisit, vanuses 50+ on kindlalt „ei” vastanuid 62%.³⁰ Homoseksuaalsuse lubamise poole kaldub 26% noortest, 18% keskmisest ja 12% vanemast põlvkonnast.³¹

Iseenda, lähedaste ja ühiskonna ees tunnevad noored kohustusi keskmise ja vanema eagrupiga üsna sarnasel määral, kuid nad leiavad palju sagedamini, et ei ole neid kohustusi täitnud. Seevastu on noorte seas tunduvalt vähem neid, kes tunnevad vastutust isikulise Jumala, vaimse maailma või universumi ees – kõigi kolme vastusevariandi puhul jääb noorte vastajate hulk 8% piirimaile.³² Huvitav on see, et kõige enam tunneb isikulise Jumala, vaimse maailma või universumi ees vastutust keskmine eagrupp.

176

Teoloogina vaatlen hämmeldusega seda seltskonda, kes on öelnud, et tunnevad kohustusi personaalse Jumala ees: nii noorema kui ka vanema eagrupi vastanuisit leiab 31%, et nad on kohustused Jumala ees täielikult täitnud; noorte seas on neid, kes on täitnud oma kohustused täielikult või enam-vähem, kokku koguni 87%. Paratamatult tekib küsimus, kuidas on meil kogudustes lugu nii kuulutuse kui ka arusaamisega armust õigekssaamisest ning luterlikust õpetusest, et inimene on *simul iustus et peccator*,³³ kes vajab igapäevast meeleparandust ja Jumala jätkuvat armu.

Küsimuste 20a ja 20b³⁴ juures võib noorte puhul täheldada tugevamat soovi püüelda paremuse poole. Isekus, s.t lähtumine eelkõige iseenda soovidest ja vajadustest iseloomustab neid pisut vähem kui keskealist ja vanemat põlvkonda, ning pisut omasem on neile soov juhinduda kõrgematest ideaalidest ja eesmärkidest. Iseküsimus on muidugi, kas ja kuivõrd nad praeguses ajas neid kõrgemaid ideaale ja eesmärke leida ning määratleda suudavad. Valmidus nende järgimiseks näib olemas olevat – ehk koguni vajadus neid omada?

²⁹ EUU 2010, küsimus K13.

³⁰ EUU 2010, küsimus K3B.

³¹ Siinkohal on summeeritud 6-pallise skaala kolm positiivse poole hinnet ehk 6, 5 ja 4.

³² EUU 2010, küsimused K17 ja K18.

³³ Samaaegselt õige ja patune.

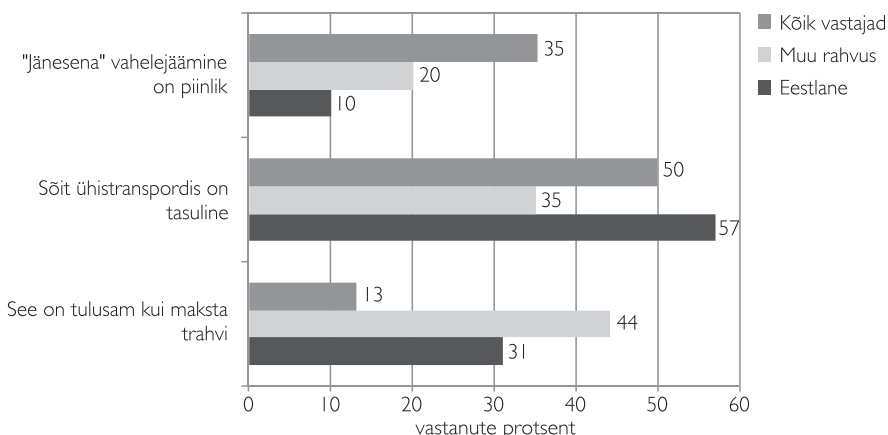
³⁴ K20A „[...] kumma väitega te rohkem nõustute? A. Minu jaoks on oluline püüda saada paremaks inimeseks. B. Olen selline nagu olen ja püüan sellisena läbi lüüa.” K20B „[...] kumma väitega te rohkem nõustute? A. Elus tuleb juhinduda eelkõige kõrgematest eesmärkidest ja ideaalidest. B. Elus tuleb juhinduda eelkõige enda vajadustest ja soovidest.”

I.3. Rahvusepõhine võrdlus

Võrreldes eestlase ja muu rahvuse esindaja moraali hinnanguid, võib öelda, et suure osa loetelus toodud nähtuste suhtes on eestlase hinnangud rangemad. Tunduvalt leplikumalt suhtuvad muulased altkäemaksu andmisesse, alkoholi liigtarbimisse ning truudusetusse nii abielu kui ka vabaabielu puhul. Seevastu on muu rahvuse esindajad palju ettevaatlikumad eutanaasia suhtes; eestlasest pisut karmimad ollakse suhtumises suitsetamisse ja hasartmängude mängimisse, pisut ettevaatlikumad ollakse ka abielulahutuse suhtes.³⁵

Mõtteenet eestlase arusaamisest elu pühadusest ja surma tähendusest pakub tõsiasia, et lisaks eutanaasiale annavad eestlased oma poolthääle palju sagedamini ka surmanuhtluse rakendamisele: nõnda vastanuid oli eestlaste seas 66%, muulaste seas vaid 52%.³⁶

Oluline erinevus on eestlaste ja muu rahvuse esindajate suhtumises homoseksuaalsusse. Kui eestlaste hulgas on kindla „ei” ütlejaid vaid 43%, siis muulaste hulgas on see arv 66%. Skaala kolme positiivsema hinnangu andjaid, s.t homoseksuaalsuse kindlaid lubajaid või sinna poole kaldujaid oli eestlaste seas 23%, muulaste seas vaid 9%.³⁷

Joonis 8

„Järgnev küsimus puudutab ühistranspordi kasutamist. Milline suhtumine peegeldab kõige rohkem Teie arusaamu? [...] Ühistranspordi kasutamiseks tuleb osta pilet või kaart eelkõige seetõttu, et ...”³⁸ Kõik vastajad (N = 1009, eestlased 684, muust rahvusest vastajad 325); ilma vastusteta „muu” (3,2%) ja „raske öelda” (3,8%).

³⁵ EEU 2010, küsimus K3.

³⁶ EEU 2010, küsimus K13.

³⁷ EEU 2010, küsimus K3B.

³⁸ EEU 2010, küsimus K5.

Väga suured rahvuslikud erinevused tulid esile praktiliste elusituatsioonide hindamisel. Küsimuses K4 seatakse respondendi ette järgmine olukord: „Oletagem, et kaupluses ulatab müüja ostjale tagasi suurema summa kui peaks. Millisel juhtumil on raha mittetagastamine õigustatud?” Seda, et raha tagastamata jätmist ei saa kuidagi õigustada, leiab 80% eestlasi ja 59% muulasi. Õigustus, et „ostjal on majandusliku kitsikuse periood ning ülemakstud summa leevendaks tema rasket olukorda”, sobib raha mittetagastamiseks 9% eestlastest ja 23% muulastest. Et raha endale jätmise oleks alati õigustatud, arvab vastavalt 4% ja 10% vastanuist.

Küsimuses 5 käsitletakse ühistranspordi kasutamist ning ka siin on täheledatavad analoogsed rahvuslikud eripärad.

Et muude rahvuste esindajate usklikkus ning ka laiem suhtumine religiooni on oluliselt positiivsem, tuleb rahvuslikku momenti meeles pidada ka religioossuse ja moraali suhteid vaagides.

2. Moraalihinnangud ja religioossus

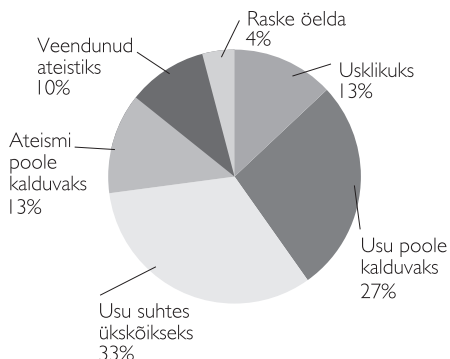
178

Võttes vaatluse alla, kas ja kuidas on seotud inimese moraalihoiakud ja tema religioossed veendumused, ei pääse me mööda ühest tõsisest probleemist, millele viitab käesolevas kogumikus ka Andrus Saar. Milline on see küsimus, mis annab meile kõige adekvaatsema pildi inimese religioossusest ja usust ning selle kohast inimese elus?³⁹ Võimalusi on mitmeid, ning ükski neist ei tundu ammendav. Ehk tuleks tugineda lihtsalt inimese uskumustele, sh usule isikulisel Jumalasse või kõrgemasse väesse? Või tuleks lähtuda kogoduslikust kuuluvusest? Ehk tuleks aga selgeimaks näitajaks pidada inimese tegelikku vagaduselu: kirikus käimist, palvetamist ja Piibli lugemist? Nõustun Andrus Saarega, et ka käitumistavad ei ole kindlaks mõõdupuuk. Ühe võimaliku, kuigi loomulikult ikkagi tingliku mõõdupuu pakun välja oma artikli lõpupoole, järgnevalt püüan aga moraali- ja religiooniküsimusi võrrelda mitme erineva nurga alt.

Alustuseks lähtun sellest, kuidas määratlevad inimesed ennast ise skaalal usklik – usu poole kalduv – ükskõikne – ateismi kalduv – veendunud ateist.⁴⁰ Joonis 9 ilmestab eestimaalase enesemääratlust sellel skaalal. EEU 2010 tulemuste põhjal järeldusi tehes tuleb kindlasti meeles pidada, et usklike hoiakutest rääkides kõneleme tegelikult vaid 129 küsitletu nimel, kellest kolmandik (43) on eestlased ja kaks kolmandikku (85) muust rahvusest. Veendunud ateistidena määratles ennast 101 küsitletut, ja nende seas oli eestlaste esindatus oluliselt kõrgem – tervelt 86%.

³⁹ Vt käesolevas kogumikus lk 56.

⁴⁰ EEU 2010, küsimus K27.

Joonis 9

„Sõltumata sellest, kas Te olete mõne kogudusega liitunud või mitte, kas peate end...?“
Kõik vastajad (N = 1009).

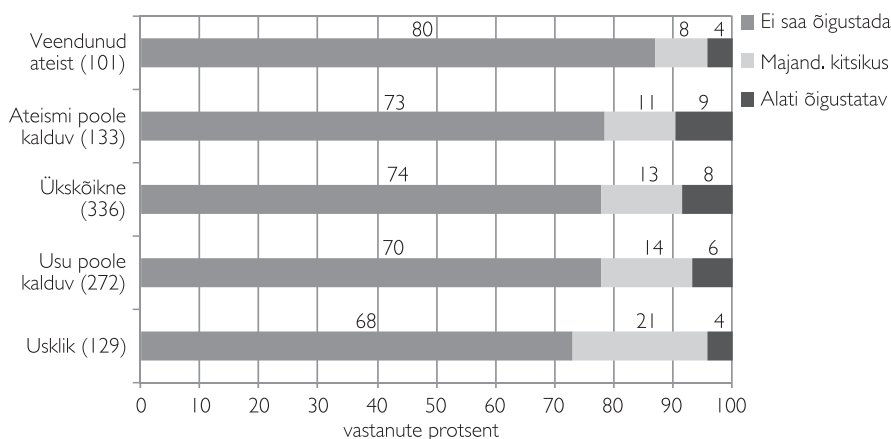
Vaadates suhtumist moraaliküsimustesse Joonisel 9 kujutatud määratluse põhjal, ei ole suuri üllatusi vähemalt esmapilgul ees ootamas. Nagu eeldada võib, on ennast usklikuks pidavad inimesed moraalihinnangute andmisel konservatiivsemad ja rangemad. Printsipiaalselt sarnanevad nad kohati üllatavalt vaid veendunud ateistidega. Võrrelduna Eesti keskmiste näitajatega, on kõik usklikke hinnangud pigem range nõudlikkuse poole kaldu. Kõige suuremad on erinevused suhtumises eutanaasiasse, suitsetamisse ja abieluelsestesse seksuaalsuhetesse. Imestada võib ehk hoopis selle üle, et hinnangud erinevad Eesti keskmisest üsna vähe – nt suhtumises abielurikkumisse või ebaseadusliku kauba omamisse ja müüki – või siis üldse mitte (nt suhtumises atkämaksuvõtmisesse ja abielulahutusse). Mitmete nähtuste puhul tuleb tõdeda, et ennast usklikuna määratlevate seas on rohkem täielikult eitava hinnangu andjaid, seda eeskätt küsimustes, mis iseendale ilmselt kiusatuseks pole: selle poolest torkab eriti silma suhtumine homoseksuaalsusse. Usklikest vaid pisut positiivsemalt suhtuvad homoseksuaalsusse usu suhtes ükskõiksed ja veendunud ateistid, kõige tolerantsemad on selles küsimuses ateismi poole kaldujad.

Abielurikkumise osas on aga just usklikke seas kõige enam neid, kes abielurikkumist lubaks või peaaegu-et-lubaks (12%); ateismi poole kaldujatest on seda meelt vaid 4%. Mõtlikuks teeb ka võrdlus usklikke suhtumisest ühelt poolt homoseksuaalsusse, teiselt poolt aga abielulahutusse: esimest peab täielikult mittelubatavaks 66%, teist kõigest 42% end usklikena määratlenud vastajatest. Tõsi, ka teised vaatlusalused grupid suhtuvad abielurikkumisse sallivamalt kui homoseksuaalsusse, ent ühegi teise grupi puhul pole erinevus nii silmatorkav. Tundub, et võõristust tekitavate nähtuste suhtes, mille puhul vastajail enestel on libastumise tõenäosus väike või olematu, on kergem printsipiaalse kohutumõistjana välja astuda (homoseksuaalsus) kui nende nähtuste puhul, mille osas iseendas nii kindel ei olda (abielurikkumine).

Veendunud ateistide moraalihoiakud on sageli rangemad kui ükskõiksete ja ühele või teisele poole kaldujate omad, seda iseäranis otseste seaduserik-

kumiste osas (alikäemaks, ebaseadusliku kauba omamine või müük); teistest vähem keelaksid veendunud ateistid ära suitsetamise.

Järgnevate situatsiooniküsimuste puhul muutub aga senine pisut mustvalge pilt („usklike moraal on kõrge”) märgatavalt. Paljudest senistest range hinnangu andjatest saavad ühtäkki asjalikult kalkuleerivad inimesed.

Joonis 10

„Oletagem, et kaupluses ulatab müüja ostjale tagasi suurema summa kui peaks. Millisel juhtumil on raha mittetagastamine õigustatud?”⁴¹ (N = 971); Y-teljel sulgudes toodud ennast religioosselt ühel või teisel kombel määratlenute koguarv.

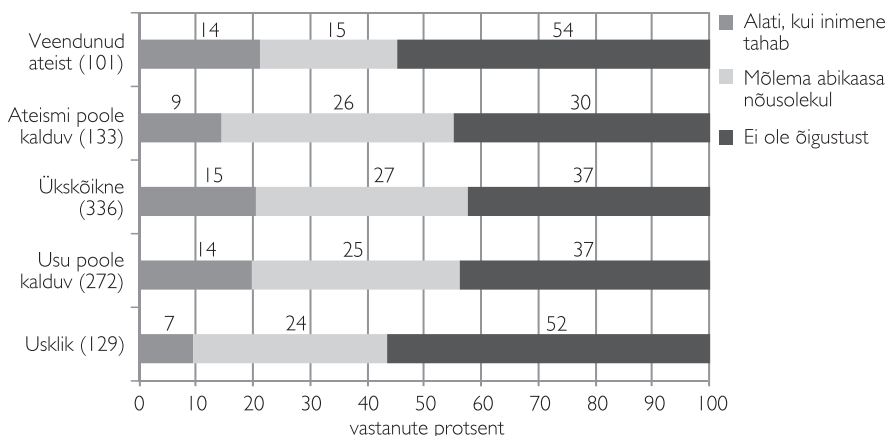
See, et kassas valesti tagastatud raha enesele jätmisele ei leita õigustust, on iseloomulik pigemini ateistidele ning kõige harvem usklikule ja usu poole kaldujatele. Majandusliku kitsikuse puhul peavad raha mittetagastamist põhjendatuks kõige enam usklikud ja kõige harvem ateistid. Et raha enesele jätmine alati põhjendatud oleks, arvatakse üldiselt harva; kõige harvem leiavad seda usklikud ja veendunud ateistid. Ka vastused küsimusele, miks tuleb osta ühistranspordi kasutamisel pilet,⁴² näitavad, et inimese usuline hoiak ei oma siin tähtsust.

Abielurikkumisele ei leia õigustust ligikaudu pooled ehk 52% ennast usklikuks pidavatest inimestest, ja selles osas ollakse samal pulgal veendunud ateistidega (54%). Üllataval kombel on aga neid, kes leiavad, et „abieluvälised suhted on põhjendatud, kui mõlemad abikaasad sellega nõustuvad”, koguni veerand nii usklikest kui usu poole kaldujatest, samal ajal kui veendunud ateistide seas on neid vaid 15%. Mis puutub usu poole kaldujatesse, siis selline „kalle” võrreldes näiteks ükskõiksetega ei näi inimeste moraalihoiakuid kuigivõrd mõjutavat. Samuti on erinevus Eesti keskmisest reeglina tühine või puudub üldse.

Järgmisena võtan luubi alla nende moraalihoiakud, kes on täiesti nõus

⁴¹ EEU 2010, küsimus K4.

⁴² EEU 2010, küsimus K5; vt ka Joonis 8.

Joonis 11

„Millistel juhtumitel võiksid abieluvälised suhted olla õigustatud?” Lubatud oli anda mitu vastust. Võrdlus vastajate usklikkuse lõikes. Lisaks joonisel esitatutele ka variandid „Siis, kui ollakse oma abikaasa poolt rängalt kuritarvitatud ja solvatud” ja „Kättemaksuna abikaasa ‘kõrvalhüppe’ eest” (N = 971); välja on jäetud 38 respondendi vastused, kes vastasid küsimusele K27 „raske öelda”. Y-teljel sulgudes toodud ennast religiooselt ühel või teisel kombel määratlenute koguarv.

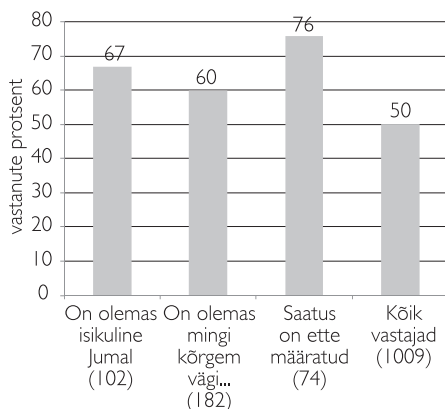
väitega, et „on olemas isikuline Jumal” – neid on kõigest küsitletutest 10%.⁴³ Eeldada võiks, et nende seas on ülekaalukas hulk kristlasi. Et artikli maht ei luba vaadelda kõigi religioossete väidete seost moraaliaga, olen alljärgnevate näidete puhul ühe põhilise võrdlusgrupina esile toonud inimesed, kes on täiesti nõus väitega „on olemas mingi kõrgem vägi, elujõud või energia, mis mõjutab inimesi ja kõike maailmas” – neid on kõigest küsitletutest 18%.⁴⁴ Viimati nimetatute puhul võiks oletada, et vähemalt osaliselt on tegemist eestlastele iseloomulikeks peetavate nn ‘kolliusulistega’. Et asjad sugugi nii selgepiirilised pole, sellest annab tunnistust tõsiasi, et 88% neist, kes on täiesti nõus väitega, et on olemas isikuline Jumal, on samal ajal täiesti või pigem nõus ka väitega, et on olemas mingi kõrgem vägi, elujõud või energia. Kõrgema väega täiesti nõustujate seas on isikulise Jumala olemasoluga täiesti või pigem päri 54% küsitletutest. Minu esialgset oletust, et nõustumine väitega „on olemas mingi kõrgem vägi, elujõud või energia” on iseloomulik eelkõige neile paljukõneldud eestlastest „kolliusulistele”, kummutab rahvusepõhine võrdlus, mille kohaselt on muulaste seas väitega osaliselt või täielikult nõustujaid 77%, eestlaste seas 57%.

Ometi võib edasistes korrelatsioonides nimetatud väitega täielikult nõustujate puhul öelda, et see grupp esindab rohkem eestlaste hoiakuid: kuna eestlasi oli küsitlusele vastajate hulgas nominaalselt oluliselt rohkem, siis on ka nende osakaal täielikult nõustujate seas muulaste omast tunduvalt kõrgem – vastavalt 65% ja 35%.

⁴³ EUU 2010, küsimus K23 E.

⁴⁴ EUU 2010, küsimus K23 G.

Isikulise Jumala olemasoluga täielikult nõustuvaid muulasi on protsentuaalselt küll oluliselt enam kui eestlasi (16% muulastest, 7% eestlastest), kuid arvuliselt on vaadeldavas grupis mõlemad rahvusgrupid esindatud täiesti võrdselt – mõlemaid on 51. Paraku peab ka siin mõlema vaadeldava grupi puhul tunnistama, et ollakse küll teistest rangemad hinnanguandjad, kuid see n-ö kõrge moraal ei torka silma seal, kus küsimused lähevad konkreetsemaks ja igapäevasemaks.

Joonis 12

182

„Kuivõrd Teie arvates võiks need tegevused olla lubatavad või mittelubatavad? Homoseksualism.”⁴⁵ Võrdlus vastajate vahel, kes ütlesid, et „homoseksualismi ei tohiks kindlasti lubada”; kõik vastajad (N = 1009) ja erinevate tõekspidamistega rühmad;⁴⁶ X-teljel on sulgudes toodud vastava variandi valinute koguarv.

Joonis 12 näitab homoseksuaalsuse täielikke eitajaid võrrelduna kõikide vastajate ja erinevate tõekspidamistega rühmade vahel. Joonisel tuleb esile ka peaaegu huumori valdkonda kuuluv fakt, mille kohaselt on ülekaalukalt kõige suuremad homoseksuaalsuse vastased saatuse-usku inimesed – need, kes leiavad et „inimese elusaatus on üldiselt ette määratud ning inimesel on endal sellele vähe mõju”.⁴⁷ Nende hulgas on homoseksuaalsuse kategoorilisi eitajaid 76%.

Olgu öeldud, et sama kummalised seosed ilmnevad suhtumisel eutanaasiasse. On üsna ootuspärane, et kõige selgemalt on eutanaasia vastu (29%) ja kõige vähem selle poolt (19%) inimesed, kes on täiesti nõus, et on olemas isikuline Jumal (10,1% kõikidest vastanutest). Edasi selgub aga, et kõige vähem on eutanaasia vastu reinkarnatsiooniga nõustujad⁴⁸ (7%) ja astroloogiahuvilised⁴⁹ (13%). Kõige enam pooldavad eutanaasiat taas reinkarnatsiooni uskujad (43%)

⁴⁵ EEU 2010, küsimus K3 B.

⁴⁶ EEU 2010, küsimused K23 E, G ja U.

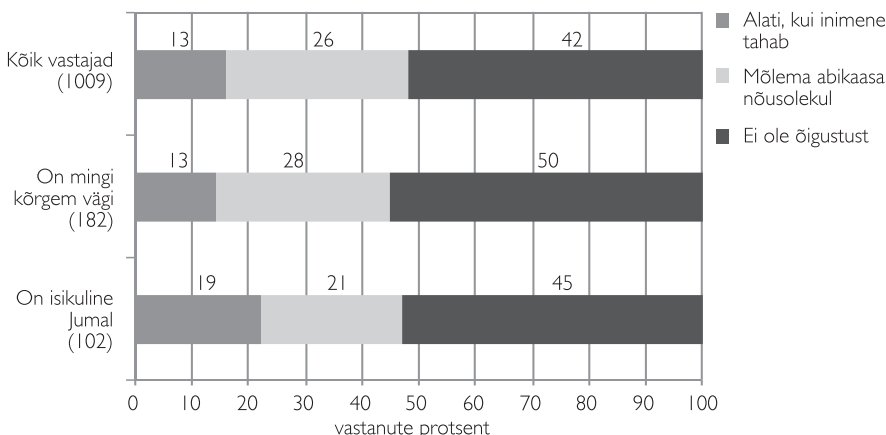
⁴⁷ EEU 2010, küsimus K23 U. Vastused sellele küsimusele olid järgmised: täiesti nõus 7,3%; pigem nõus 33,7%; pigem ei ole nõus 33%; üldse ei ole nõus 17,2%; raske öelda 8,9%.

⁴⁸ EEU 2010, küsimus 23 K väitis: „On tõenäoline, et inimese hing sünnib peale surma siia maailma uuesti kellegi teisena (reinkarnatsioon).”

⁴⁹ EEU 2010, küsimus K23 C väitis: „Inimese iseloomu ja saatust mõjutab tähtede ja planeetide seis tema sünnihetkel.”

ja ettemääratusse uskujad⁵⁰ (36%). Nende näidete põhjal jääb mulje, et inimeste religioossed hoiakud on sageli üsna läbi mõtlemata ja pealiskaudsed ega oma selget seost inimese moraali ja väärtushinnangutega. Näiteks ettemääratusse uskuja või tähtede seisu järgi juhinduja puhul võiks eeldada, et ta usub, et surm saabub siis, kui see saabuma peab, sest see on ette määratud.

Abieluväliseid suhteid peab õigustatavaks „alati kui inimene tahab” 13% kõrgema vae jaatajatest – näitaja on sama, kui Eestis keskmiselt; seevastu isikulise Jumala olemasoluga nõustujate seas on seda meelt lausa 19% vastanutest! Mõlema abikaasa nõusolekut peab piisavaks põhjenduseks ligi veerand elanikkonnast, ning ka siin panevad joonise 13 andmed kulmu kergitama: isikulise Jumala olemasoluga täielikult nõustajatest on seda meelt 21% vastanutest ning kõrgema vae jaatajatest lausa 28% vastanutest. Abielurikkumisele ei leia õigustust vaid ligi pooled eestimaalastest; siingi on isikulise Jumala olemasoluga nõustujad pea sama meelt Eesti keskmisega.

Joonis 13

„Millistel juhtumitel võiksid abieluvälised suhted olla õigustatud?”⁵¹ Võrdlus erinevate tõekspidamistega gruppide vahel. Lubatud oli anda mitu vastust, lisaks joonisel esitatutele ka variandid „Siis, kui ollakse oma abikaasa poolt rängalt kuritarvitatud ja solvatud” ja „Kättemaksuna abikaasa „kõrvalhüppe” eest”. Y-teljel sulgudes on märgitud vastanute arv.

Kõige selgemalt (53%) annavad abielurikkumisele eitava hinnangu need, kes on täiesti nõus, et „inimese tegudel on mõju tema surmajärgsele saatusele”⁵² (neid oli kõigist vastanutest vaid ligi 8%). Samal ajal on nende seas, kes eitavad inimese tegude mõju surmajärgsele saatusele (25% kõikidest vastanutest),

⁵⁰ EEU 2010, küsimus K23 U väitis: „Inimese elusaatus on üldiselt ette määratud ning tal endal on sellele vähe mõju.”

⁵¹ EEU 2010, küsimus K8.

⁵² EEU 2010, küsimus K23 T.

abelurikkumise täielikke eitajaid kõikide võrdluste lõikes kõige vähem – kõigest 36%.

Vähem mõjutab suhtumine surmajärgsesse ellu seadusekuulekusega seonduvaid väiteid, nt atlkäemaksu lubatavust. Siiski jääb mulje, et kui üldse mingi religioosne väide moraalihoiakutega otseselt seotud on, siis just suhtumine sellesse, kas usutakse, et inimese praegune elu mõjutab tema käekäiku teispoolsuses. Seevastu nõusolek väitega „on olemas isikuline Jumal”⁵³ näib küsitlustulemuste põhjal olevat paljude jaoks vaid tunnetusteoreetilist laadi väide, mis mõjutab inimese moraalihoiakuid vähe või üldse mitte. Pigem näivad inimeste antavad moraalihinnangud olevat seotud vastajate rahvuslik-kultuurilise tausta ja sätumustega.

Teatud seos näib siiski olevat isikulise Jumala olemasolu jaatamise ja selle vahel, mille poole oma elus püüeldakse. Isikulise Jumala olemasolu kindlatest jaatajatest⁵⁴ valisid küsimuse 20a puhul vastuse „Minu jaoks on kindlasti oluline püüda saada paremaks inimeseks” 45%, isikulise Jumala kindlatest eitajatest⁵⁵ 21% ja pigem eitajatest⁵⁶ 19%. Küsimuse 20b puhul on isikulise Jumala kindlatest jaatajatest 28% väitnud, et „elus tuleb kindlasti juhinduda kõrgematest eesmärkidest ja ideedest”, Jumala kindlatest eitajatest 13%, pigem eitajatel 11%. Võib niisiis öelda, et ideaalidel ja pürgimustel on teatud seos usuga. Seda kinnitab ka isikulise Jumala kindlate eitajate tugev kaldumine skaala teise otsa, „omaenese naba” ehk iseenda vajaduste ja soovide kui oma elu keskpunkti ümber: nad on kõige kindlamalt positsioonil, et nad on nagu nad on ja püüavad elus sellisena läbi lüüa, ning elus tuleb juhinduda eelkõige enda vajadustest ja soovidest.

Sama võib veelgi suuremal määral öelda küsimuse puhul, mis puudutab inimese nõusolekut väitega „on olemas mingi kõrgem vägi [...]”⁵⁷: selle kindlate jaatajate puhul⁵⁸ on pooled vastanutest (49%) seda meelt, et juhinduda tuleb kindlasti või pigem kõrgematest eesmärkidest ja ideaalidest, ning teine pool vastanutest lähtub „kindlasti või pigem oma vajadustest ja soovidest”; seevastu kõrgema väe kindlatest eitajatest⁵⁹ lähtub kindlasti või pigem oma vajadustest ja soovidest lausa 80% .

Sarnase paralleeli võib välja tuua ka nende puhul, kes on nõus väitega, et inimeste tegudel on mõju surmajärgsele elule: neile on keskmisest palju olulisem nii püü saada paremaks inimeseks kui ka juhindumine kõrgematest eesmärkidest ja ideaalidest. Selle väite kindlad eitajad seevastu on keskmisest palju enam seda meelt, et õigem on katsuda elus läbi lüüa just nii, nagu parasjagu oled.

Samasugused tendentsid on pisut vähemal määral omased veel nii mõnegi religioosse väitega – nt reinkarnatsiooniga – nõustujate rühmale. Seevastu nt

⁵³ EUU 2010, küsimus K23 E

⁵⁴ 10,1% kõikidest vastajatest.

⁵⁵ 30,8% kõikidest vastajatest.

⁵⁶ 22,7% kõikidest vastajatest.

⁵⁷ EUU 2010, küsimus K23 G.

⁵⁸ Kõikidest vastajatest oli sellega täiesti nõus 18% ja pigem nõus 45,7%.

⁵⁹ 9% kõikidest vastajatest.

nõustumine sellega, et inimese saatus on ette määratud, ei mõjuta paremaks saamise soovi sugugi, ning küsimuse 20b puhul on ettemääratusse uskumine seotud pigem kalduvusega lähtuda mitte kõrgematest ideaalidest, vaid eelkõige omaenda huvidest ja vajadustest. Samuti ei tundu inimese püüdlusi ja ideaalide olemist või mitteolemist karvavõrdki mõjutavat see, kui enesel väidetakse olevat „oma usk”.⁶⁰ Oma usu uskujad on selgelt kaldu omaenda vajaduste ja soovide eelistamise ja rõhutamise poole.

Kui ühe või teise religioosse väitega ollakse „pigem nõus” või „pigem mitte nõus”, ei oma see muudele, sh moraaliga seotud küsimustele, reeglina mingit mõju; ka on pigem nõustujate ja pigem mittenõustujate omavahelised erinevused pea olematud.

Oluline on uurida, kas ja kuivõrd tunnevad isikulise Jumala või kõrgema väe jaatajad selle Jumala või väe ees vastutust. Selles osas on abiks EUU 2010 küsimus K 17: „Kelle ees Te tunnete end oma elus kohustusi omavat?” Sobilikke vastuseid oli võimalik valida järgmiste vastusevariantide seast: A. iseenda ees; B. oma lähedaste ees; C. ühiskonna ees; D. universumi ees; E. vaimse maailma ees; F. personaalse Jumala ees; G. ei ole kohustusi kellegi ees; raske öelda.⁶¹

Pidasin oluliseks vaadelda eraldi kahte rühma:

1. Inimesed, kes tunnevad kohustusi üksnes lähedaste, iseenda ja/või ühiskonna ees. Et sel puhul valiti vastusteks üksnes variandid A, B ja/või C, nimetan seda gruppi edaspidi rühmaks **ABC**. Sellesse rühma kuulub **80% vastanutest**.
2. Inimesed, kes tunnevad kohustusi muu hulgas ka universumi, vaimse maailma ja/või personaalse Jumala ees – teisisõnu kellegi või millegi ees, mida saab tinglikult nimetada „enesest kõrgemaks, vaimseks horisondiks”. Et sel puhul valiti vastusteks ka variant D, E ja/või F, siis nimetan seda gruppi edaspidi rühmaks **DEF**. Sellesse rühma kuulub **20% vastanutest**. Selline teoloogilistest kaalutlustest lähtunud liigitus osutus töö käigus põhjendatuks; nimetatud kahe rühma hinnangud erinevad tihtipeale märgatavalt nii moraali kui ka religiooni puudutavates küsimustes.

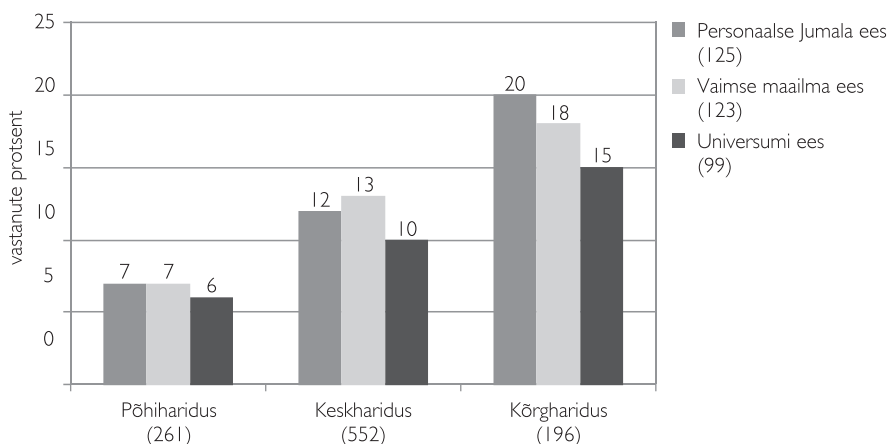
Niisiis vastajaid, kes ei tunne mingeid kohustusi ei personaalse Jumala, vaimse maailma ega universumi ees (rühm ABC), on küsitletute seas 80%. Mingigi kõrgema horisondi ees kohustusi tundjaid (rühm DEF) on küsitletute seas 20%.

Tasub tähele panna, mil kombel on kohustuste tundmine seotud inimese haridusliku taustaga. Lähedaste ning iseene ees tuntakse kohustusi pea võrdselt, olgu vastajal põhi-, kesk- või kõrgharidus (lähedaste ees vastavalt 90%, 95%, 94%; iseene ees vastavalt 84%, 87% ja 87%). Ühiskonna ees

⁶⁰ EUU 2010 küsimus K23 Q väitis: „Ma ei poolda ühtegi religiooni ega kirikut, mul on oma usk.”

⁶¹ Küsimus kohustuste omamise kohta lisati EUU 2010 ankeeti käesoleva artikli autori poolt. Selleks, et kombata eestimaalaste võimalikku vastutustunnet teatava „kõrgema horisondi” ees, kirjutati vastusevariantidesse lisaks “Personaalse Jumala ees” ka “Vaimse maailma ees” ja “Universumi ees”. Selliste mõistete kasutamise tingis vajadus pakkuda suhteliselt kirikuvõõrale elanikkonnale tuttavamaid mõisteid kellegi/millegi endast suurema kohta.

tunnevad enam kohustusi kesk- ja kõrgharidusega inimesed (vastavalt 43%, 57%, 56%). Nende seas, kes kõrgema horisondi ees vastutust tunnevad, on aga selgelt ülekaalus kõrgharidusega inimesed: nende osakaal ületab põhiharidusega inimeste oma ligi kolm korda!

Joonis 14

„[...] kelle ees Te tunnete end oma elus kohustusi omavat?”⁶² Lubatud oli anda mitu vastust; vastajad, kes tunnevad kohustusi mingi kõrgema horisondi ees; võrdlus haridustaseme lõikes; X-teljel on sulgudes toodud vastava variandi valinute koguarv.

186

Nüüd aga mõningatest muudest hämmastust tekitavatest tulemustest. Vaadeldes neid, kes selgelt jaatasid isikulist Jumalat või kõrgemat väge, selgub, et pisut alla poole (41%) isikulise Jumala jaatajatest ja üle poole (54%) kõrgema väe jaatajatest ei tunne selle kõrgema väe ees tegelikult mingit vastutust. Nendest, kes Jumala või kõrgema väe olemasoluga pigem nõus olid, ei tunne selle pigem olemasoleva väe ees mingeid kohustusi umbes kolmveerand vastanuist: vastavalt 73% ja 77% pigem nõustujatest tunnistab, et neil puudub vastutushorisont väljaspool empiiriliselt kogetavat maailma.

Tuleb tunnistada, et olukord ei parane ka seal, kus määratletakse ennast skaalal „usklik – veendunud ateist”. Selgub, et 44% end usklikuna määratlevatest vastajatest ei tunne kohustusi ei Jumala, vaimse maailma ega ka mitte universumi ees. Tegemist on usklikega, kellel puudub vastutushorisont väljaspool seda ilmalikku sfääri! Nende seas, kes usu poole kalduvad, tunneb kõrgema horisondi ees kohustusi vaid veerand vastanuist; ülejäänud ehk 73% tunneb end vastutavana üksnes maise sfääri ees.

Huvitav on võrrelda vastajate religioossuse seost kohustuste tundmisega ühiskonna ees. Nende hulgas, kes tunnevad kohustusi ainult maise sfääri ees (rühm ABC), tunnevad kohustusi ka ühiskonna ees pooled vastanutest. Nende hulgas, kes tunnevad vastutust ka kõrgema horisondi ees (rühm DEF), on

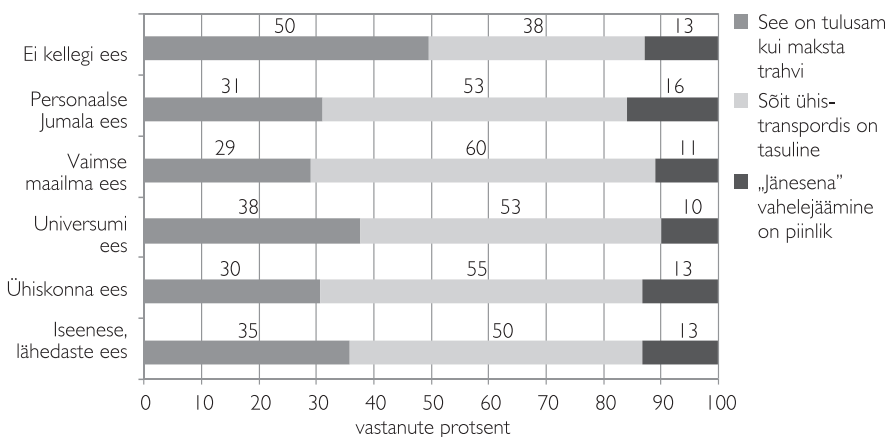
⁶² EEU 2010, küsimus K17.

ühiskonna ees kohustusi tundvaid inimesi oluliselt enam – 73%. Üldistatult võib öelda, et kohustuste hulk väheneb võrdeliselt sellega, kas ja kuivõrd tunnustatakse kõrgema väe ja/või Jumala olemasolu. Keskmisest pisut vähem tunnevad isikulise Jumala olemasolusse uskujad kohustusi iseenese ees.

Asudes uurima kõrgema horisondi ees vastutust tundjate moraalseid tõekspidamisi, olid mu ootused suured: mis siis veel kui mitte vastutus Kõigekõrgema ees võiks mõjutada inimeste moraalitsuseid. Uuringu tulemused näitavad, et need, kes tunnevad vastutust kõrgema horisondi ees (rühm DEF), annavad päris rangeid hinnanguid, omades väga selgelt eitavaid hoiakuid nii eutanaasia, kloonimise, abieluelsete seksuaalsuhete, suitsetamise kui ka enamiku muude küsimuste suhtes. Homoseksuaalsust ei lubaks üldse 62% kõrgema horisondi ees vastutust tundjaid (DEF) ning 48% neist, kes ei tunne kohustusi kõrgema horisondi ees (ABC). Huvitav on seegi, et homoseksuaalsust lubaks täielikult 6% DEF-rühma esindajaist ja vaid 3% ABC-rühma esindajaist. Analoogset suhtumist kohtame samasooliste abielu lubamise-mittelubamise juures. Teatud erinevus valitseb aga ka suhtumises otseselt seadusekuulekusega seotud küsimustesse, nagu nt ebaseadusliku kauba müük ja vahendamine – selgelt eitaval seisukohal on 58% DEF-rühmast ja 50% ABC-rühmast.

Üldiselt on keskmisest rangemad hinnanguandjad ka ühiskonna ees vastutust tundjad. Kohati jäi mulje, et tegemist on otsekui omamoodi sekulaarse religioossusega. Siiski tundub, et ühiskonna ees vastutust tundjad on keskmisest rangemad põhiliselt seadusekuulekuse osas, mitte aga siis, kui on juttu elu intiimsemast sfäärist, nt seksuaalmoraalist ja abielu puutumatusesest.

Joonis 15 toob näite erinevate sfääride eest vastutust tundjate suhtumisest ühistranspordi pileti ostmisesse.

Joonis 15

„[...] Ühistranspordi kasutamisel tuleb osta pilet või kaart eelkõige seetõttu, et ...”⁶³ Kõik vastajad (N = 1009); Y-teljel on loetletud, kelle ees tuntakse vastutust. Kuna iseenese ja lähedaste ees vastutust tundjate näitajad on sarnased, on need diagrammil esitatud üheskoos ülemise reana.

⁶³ EEU 2010, küsimus K5.

Seda, et kõrgema horisondi ees vastutuse tundmine annab pisutki selgemaid seoseid moraaliga kui nt usklikkuse skaala või nõusolek Jumala olemasoluga, võib kohati väita praktiliste, igapäevavalikuid puudutavate valikvastustega küsimuste põhjal. Allpool nähtub, et enamjaolt on erinevused ikkagi tühised. Kassas kogemata kombel valesti tagasi saadud raha enesele jätmist ei pea õigustatuks 77% neist, kes tunnevad kohustusi ka mingi kõrgema horisondi ees (DEF-rühm) ja 72% neist, kes mingi kõrgema horisondi ees kohustusi ei tunne (ABC-rühm). Raha enesele jätmist peavad majanduslike raskuste puhul põhjendatuks võrdsest 13% kummagi rühma esindajaist. Bussipileti ostmist peab vajalikuks seetõttu, et sõit on tasuline, 49% ABC-rühmast ja 53% DEF-rühmast; seda, et trahv on majanduslikult ebatulusam, peab argumendiks 35% ABC-rühmast ja 33% DEF-rühmast.

Abieluväliseid suhteid peab õigustatuks alati, kui inimene seda ise tahab 13% ABC-rühmast ja 10% DEF-rühmast, mõlema nõusolekul 27% ABC-rühmast ja 23% DEF-rühmast. Abieluväliseid suhteid ei saa kunagi õigustada 41% ABC-rühmast ja 49% DEF-rühmast. Kahe rühma suurimaks erinevuseks võib valikvastustega küsimustest pidada suhtumist aborti, kui on teada, et laps sünnib puudega – seda pidasid abordi õigustuseks 66% ABC-rühma vastanuist ja 54% DEF-rühma vastanuist. Muude abordi põhjuste puhul olid erinevused väikesed, nt majandusliku turvatunde puudumise puhul tuleb abort kõne alla 23% ABC-rühma esindajail ja 22% DEF-rühma esindajail.

188

Samuti torkas erinevus silma suhtumisel prostituudi teenuste kasutamisse – seda ei pea kunagi õigustatuks ABC puhul 31%, DEF puhul aga 41% vastanustest. See, et abikaasa on kaua eemal või pole seksuaaleluks võimeline, tundus olevat prostituudi teenuste kasutamise piisavaks õigustuseks 25% ABC-rühma esindajaist ja 23% DEF-rühma esindajaist.

Tundub, et ükskõik mis kandi pealt me asja ka vaataksime, ei pääse käesoleva uuringu põhjal tõdemusest, et religioossed või ka end lausa usklikuks nimetavad inimesed võivad olla küll kanged hinnanguid andma, aga praktilistes, argielu puudutavates küsimustes muutuvad nad päris tavalisteks, pragmaatiliselt kaalutlevateks inimesteks.

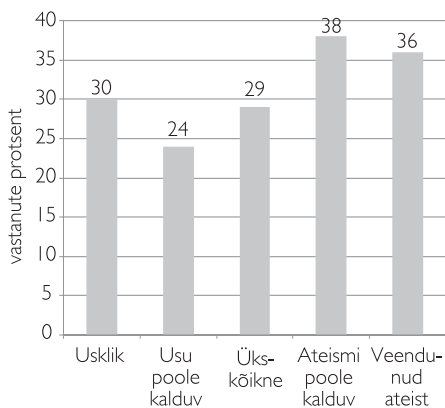
Kuulutuse ja misjoni vaatevinklist pean teoloogina uuringu üheks olulisimaks teemaks küsimust, mis teeb vastaja südame rahutuks. Miks on see nii oluline? Me ei muutu rahutuks teisejärguliste, enesele ebaoluliste asjade pärast. Meie südame teeb rahutuks see ja me muretseme ikkagi selle pärast, mis meile tähtis on ehk mille küljes meie süda ripub. Lutheri Suure katekismuse esimese käsu seletuses öeldakse: „Mille küljes sa oma südamega ripud ja millele sa loodad, see ongi tegelikult su jumal.” Paul Tillich ütleb selle kohta: „was mich unbedingt angeht”, „what concerns me ultimately” – mis on see, mis läheb mulle viimselt ja tingimusteta korda.

On hea, et see küsimus esitati uuringus just nõnda: „Mis teeb teie südame rahutuks?”⁶⁴, s.t mis teile päriselt vaeva teeb? Kahtlemata saab iga küsimust

⁶⁴ EUU 2010, küsimus K19.

mitmeti mõista ning palju oleneb vastaja tõlgendusest, ent kui oleks küsitud, mida vastaja tähtsaks peab, siis oleks ilmselt palju enam olnud neid, kes oleksid vastanud, et olulised on „tõde”, „ausus”, „töökus” – just selliseid vastuseid ootasid vastajate koolipõlves ka õpetajad. Küsimus on aga just selles, kas tõe, süü ja elu mõtte probleemid ka meie südame rahutuks teevad.

Eesti üldisest olukorrast saime ülevaate artikli algupoole (vt Joonis 5). Viimati käsitletud ABC- ja DEF-rühma vaatlusel võib öelda, et universumi, vaimse maailma või personaalse Jumala ees vastutust tundjaile on rahutus elu mõttekuse ja tõeküsimuse pärast pisut tuttavamaks teemaks kui neile, kes tunnevad enesel kohustusi üksnes maises sfääris. Seevastu majandusliku toimetuleku pärast on mingi kõrgema horisondi ees vastutust tundjad ehk DEF-rühm oluliselt vähem rahutu kui ABC-rühm ehk need, kes tunnevad vastutust üksnes iseene, lähedaste või ühiskonna ees. Ka süüküsimust on kõrgema horisondi ees vastutust tundjad märkinud pisut sagedamini. Enim väärib siinkohal esiletoomist aga fakt, et neid, kelles eksistentsiaalsed küsimused ehk siis tõe, elu mõttekuse, süü ja surma küsimused rahutust tekitavad, on kõige enam just ateismi kaldujate ja veendunud ateistide seas.

Joonis 16

„Mis teeb Teie südame rahutuks?”⁶⁵ Nende vastused, kelle südame teevad rahutuks küsimused oma elu mõttekusest; sellest, mis on tõde ja hirm surma ees (N = 202); võrdlus usklikkuse lõikes.

Huvitaval kombel on usklikud siinkohal päris ühel joonel ükskõiksetega: eksistentsiaalsed küsimused teevad rahutuks vaid 30% usklite ja 29% usu suhtes ükskõiksete südame. Seega on nii usklite kui usu suhtes ükskõiksete seas ligi 70% neid, keda teevad rahutuks üksnes maised asjad: lähedaste käekäik, majanduslikud olud või oma tervis; usu poole kaldujate seas on nende osakaal koguni 76%. Süütunnet kui rahutust tekitavat faktorit on veendunud ateistid nimetanud pea kaks korda enam kui teised.

⁶⁵ EUU 2010, küsimus K19.

2010. aasta novembris Tartu Ülikoolis peetud konverentsil „Elust, usust ja usuelust 2010” kõlas auditoriumist arvamusi, et selline tulemus ongi täiesti ootuspärane ja mõistetakse: ateistidel olevatki põhjust rahutust tunda süü, elu mõttekuse ja tõeküsimuse üle, seevastu kristlastel olevat need probleemid juba lahendatud. Artikli autorina pean kaheldavaks niisugust kristlikku usku, mis ei küsi tõe järele ega tunne enam rahutust oma süü pärast, kuid möönan, et siin võib olla tegemist ka konfessionaalse eripäraga.

3. Lõppsõna asemel: kristliku kuulutuse potentsiaalsest sihtrühmast ja kiriku võimalustest selleni jõuda

Kristliku kuulutuse jaoks on oluline püüda mõista, kes on need, kes on rahutud süü, tõe ja elu mõtte pärast. Ehk on nad just need, kes on „vaevatud ja kooramatud” (Mt 11:28) – need, kellele Jeesus tahab hingamist anda? Mida võiks nende kohta selle uuringu põhjal järeldada? Tõeliselt huvitavad on selle grupi moraalsed hoiakud. Üldistavalt võib öelda, et eksistentsiaalsete küsimuste üle rahutust tundjad, eriti aga elu mõttekuse ja süüküsimusega maadlejad, on oma moraalihoiakute keskmiste osas kõike muud kui eeskujulikud. Hinnangud erinevad tuntuvalt n-ö tüüpilise korraliku inimese rangest moraalist.

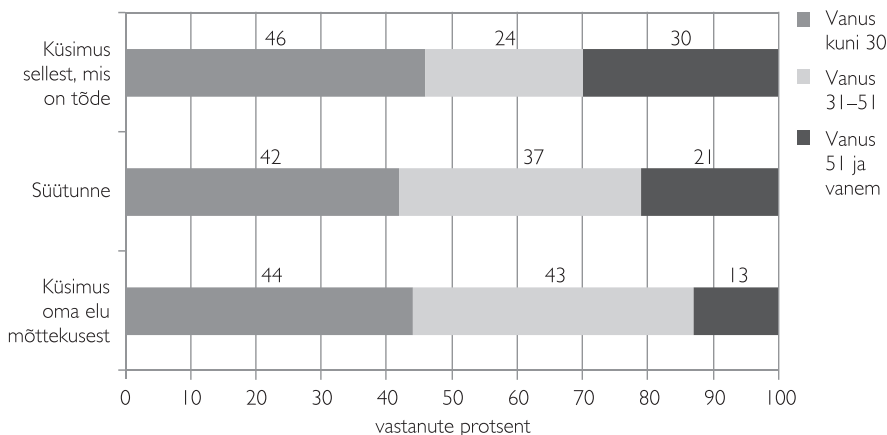
Asja teise nurga alt vaadates võib nentida, et korralikud, n-ö õigete vastuste teadjad ei vaeva ennast kuigivõrd tõe, mõtte, süü ja surma küsimustega. Eksistentsiaalsed küsimused lähevad korda pigem neile, kes neid „õigeid” vastuseid omandanud pole. Tahes-tahmata meenub siinkohal Jeesuse tõdemus, et „arsti ei vaja terved, vaid haiged” (Lk 5:31).

Võib öelda, et Eestimaa vähesed eksistentsiaalsete küsimustega maadlejad eristuvad üldisest ja arvukast Eesti keskmisest sellega, et moraalihinnangutes ollakse vähem radikaalsed. Iseäranis süü, elu mõttekuse ja surma pärast muretsejad mitte ei jaata tugevalt – nad ei ole kõikelubajad –, vaid eitavad vähem, s.t nad ei keelustaks suitsetamist, joomist, abielulahutust jne. Erandiks on tõe küsimuses rahutust tundjad, kelle hinnangud ei paikne enamasti skaala keskosas, vaid on kas kindlasti lubavad või kindlasti mittelubavad. Näiteks on nende hulgas, keda teeb rahutuks tõe küsimus, homoseksuaalsuse täielike lubajate osakaal 12%. Nende hulgas, keda tõde rahutuks ei tee, on vastav protsent 3%. Ka üldisemalt on nende seas, kellele pakub pinget süü, tõe, elu mõtte ja surma küsimus, homoseksuaalsust sallivate inimeste protsent suurem kui nende seas, kellele need küsimused korda ei lähe: lubatavuse skaala positiivsemale poolele jääb 23% neist, keda eksistentsiaalsed küsimused rahutuks teevad, ning 17% neid, kellele lähevad korda üksnes majandus- ja terviseprobleemid ning mure lähedaste pärast.

Selgelt eristub see eksistentsiaalsete küsimuste pärast südant vaevavate rühm ka inimese püüdlusi ja eesmärke vaagivate küsimuste 20a ja 20b juures.

Üldistatult võib öelda, et enam kui teisi iseloomustab neid püüd saada paremaks inimeseks ja juhinduda oma elus eelkõige kõrgematest eesmärkidest ja ideaalidest (valikud „kindlasti A” ja „pigem A”). See valdav osa küsitletutest aga, kellele teevad muret ainult majanduslikud olud, tervis ja lähedaste käekäik (rühm ABC), vastas mõlema küsimuse puhul ülekaalukalt „kindlasti B” või „pigem B”: nad tahaksid elus läbi lüüa sellisena, nagu nad on (59%), ning lähtuda seejuures eelkõige enda vajadustest ja soovidest (68%).

On märgatav, et eksistentsiaalsete küsimustega oma südant vaevavate inimeste juures esineb ridamisi tuttavlikke jooni. Tõepoolest, just needsamad tendentsid olid iseloomulikud nooremale eagrupid. Heites pilgu vanuselisele jaotusele, selgubki, et süü, elu mõttekuse, tõe ja isegi surma küsimused on selgelt olulisemad just noortele: kõigis eksistentsiaalset rahutust tekitavates küsimustes on pea pooled „jah” vastuist noored!

Joonis 17
„Mis teeb Teie südame rahutuks?”⁶⁶ Kõik vastajad (N = 1009); võrdlus vanuse lõikes.

Olgu siis arengulistest iseärasustest tingituna või muudel põhjustel, kuid noorte seas tundub olevat kõige enam neid, kellele religioon tegelikult korda võiks minna, on ju eksistentsiaalsed küsimused religiooni lahutamatuks koostisosaks. Ja ometi tuleb uuringust selgelt välja seegi, et just noored on kirikust kõige kaugemal, justkui oskamatagi sealt neid vastuseid otsida.

Kipun arvama, et oleme kirikuna ja kristlastena osanud narrilt silma paista sellega, mis tegelikule otsijale, sellele näljasele ja janusele üldse korda ei lähe.

Me oleme jätnud iseendast mulje – ja seda muljet kinnitab oma hinnangutega ka suurem osa küsitluses ennast usklikuks tituleerinuid –, et kirik tegelebki lisaks

⁶⁶ EEU 2010, küsimus K19.

oma pidulikule esindusfunktsioonile suuremalt jaolt traditsioonilise morali kaitsmise ja esindamisega. Mida peakski siis üks noor, elu mõtte ja tõe järgi küsiv inimene sealt otsima? Vastuväitena võib öelda, et kirik on pühade osadus ja pühad peavadki oma teistsugusega silma torkama, sest nad on meelt parandades patuse maailma mõtteviisile selja pööranud. Ent juhiksin veel kord tähelepanu sellele, et küsitluses ei torka silma mitte niivõrd usklike teistsugune käitumine konkreetsetes olukordades, vaid nende jäigad, väljapoole suunatud hinnangud.

Kirikul on läbi aegade olnud kalduvus unustada, et kristlus, aga ka laiemalt iga religioon, on moraaliülene. Patt ei ole ristiusu seisukohalt eelkõige morali-patt, vaid lahusolek Jumalast. Seetõttu pole kiriku esmaseks ülesandeks mitte kombekamate inimeste kasvatamine, vaid just selle lahusoleku ületamine, tee näitamine, et inimese taasühendus Jumalaga võimalikuks võiks saada. Luterlikku terminoloogiat kasutades: nii käsul kui evangeeliumil on kuulutus oma roll, kuid tasub mõelda, millisena kõnetavad käsk ja evangeelium tänapäeva otsivat inimest. Ja mõelda tasub ka sellele, kumb neist kiriku kuulutusest kõlama jääb.

Mulle tundub, et me seisame kirikuna valiku ees: kas olla üha kahaneva liikmeskonnaga, pisut tigidate, kuid sealjuures enesega rahulolevate morali-valvurite selts, või olla paigaks, kus katkise ja rahutu südamega inimene võib kohata Jumala lunastavat ja elustavat väge.